

تحلیل تاثیر رویکرد سرمایه اجتماعی بر توسعه کالبدی شهر (مطالعه موردی: شهر زاهدان)

علی ریگی

گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد زاهدان، دانشگاه آزاد اسلامی، زاهدان، ایران

مریم کریمیان بستانی^۱

گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد زاهدان، دانشگاه آزاد اسلامی، زاهدان، ایران

غلامرضا میری

گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد زاهدان، دانشگاه آزاد اسلامی، زاهدان، ایران

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۳/۲۴ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۹/۰۳

چکیده

سرمایه اجتماعی یکی از سرمایه‌های مهم جوامع شهری و از مولفه‌های اساسی و مؤثر در توسعه و ثبات، پویایی و سرزندگی شهرها محسوب می‌شود. از سرمایه اجتماعی، به‌عنوان زیربنای توسعه اقتصادی-اجتماعی و کالبدی هر جامعه و شهری یاد می‌کنند. سرمایه اجتماعی یکی از موضوعاتی است که در ایجاد، حفظ و غنا بخشی به آن از اهداف اصلی توسعه کالبدی شهری به شمار می‌رود. در این راستا هدف پژوهش حاضر تحلیل رویکرد سرمایه اجتماعی بر توسعه کالبدی شهر (مطالعه موردی: شهر زاهدان) می‌باشد. رویکرد حاکم بر فضای تحقیق کیفی و کمی و نوع تحقیق کاربردی است. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات، توصیفی و استنباطی از نرم افزار (SPSS) و مدل (KOPRAS) استفاده شده است. نتایج میزان تاثیر متغیرهای اعتماد اجتماعی و مشارکت و شبکه‌های اجتماعی بر توسعه کالبدی با استفاده از آزمون T تک نمونه‌ای نشان داد، در تمامی شاخص‌های بیان با میانگین به دست آمده بالاتر از حد متوسط عدد ۳ بیانگر تاثیر زیاد متغیرهای (اعتماد، مشارکت، شبکه‌های اجتماعی) بر توسعه کالبدی شهر زاهدان می‌باشد. نتایج آزمون همبستگی اسپیرمن نشان داد، رابطه معناداری بین متغیرهای اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، شبکه‌های اجتماعی و توسعه کالبدی شهر زاهدان در سطح معناداری ۰/۰۰۰ دیده می‌شود. در نهایت نتایج الویت‌بندی مناطق پنجگانه شهری زاهدان بر اساس متغیرهای (اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی و شبکه‌های اجتماعی) با استفاده از مدل کوپراس نشان داد، منطقه ۵ با مقدار p_j به دست آمده ۳۵۴۰/۰. مقدار R_j به دست آمده ۰/۰۵۵۵ و مقدار Q_j به دست آمده ۰/۳۸۰۳ و مقدار N_j به دست آمده ۵۴/۴۳ در اولویت قرار دارد.

کلمات کلیدی: رویکرد سرمایه اجتماعی، توسعه کالبدی، شهر، زاهدان.

سرمایه اجتماعی مفهومی نسبتاً جدید در حوزه علوم اجتماعی است که به سرعت جایگاه خود را در حوزه‌های دیگری چون پزشکی، روان‌شناسی، اقتصاد، سیاست، برنامه‌ریزی شهری و... پیدا کرده است (قادری و تقوی، ۱۳۹۲: ۱). سرمایه اجتماعی با شاخص‌هایی مانند حمایت اجتماعی، شبکه‌های اجتماعی، مشارکت اجتماعی و اعتماد سنجش می‌شود و جامعه‌ای که هر یک از شاخص‌های یاد شده در آن، زیاد باشد از سرمایه اجتماعی بالایی برخوردار است. امروزه سرمایه اجتماعی به عنوان یکی از عوامل محوری اثرگذار بر پایداری سکونتگاه‌ها چه در بعد کلان (یعنی جامعه)، چه در بعد میانه (یعنی مؤسسات) و چه در بعد خرد (یعنی خانوارها و افراد) شناخته شده است. توسعه پایدار برخاسته از پایداری اجتماعی است و زمینه‌ساز رسیدن به توسعه پایدار، توجه به مباحث اجتماعی است که به نوعی پایداری اجتماعی ابعاد مختلف آن را در بر می‌گیرد (فیاضی، ۱۳۹۵: ۱۶). سرمایه اجتماعی در ادبیات توسعه اخیر، به طور گسترده‌ای شناخته شده و پیامدهای مثبتی در رفاه اجتماعی داشته است. سرمایه اجتماعی از مهم‌ترین مفاهیم رو به رشد در علوم اجتماعی است و دامنه کاربرد آن در دیگر علوم نیز رو به افزایش است. این مفهوم بیانگر حلقه گم شده در توسعه به شمار می‌رود و به گمان برخی از اندیشمندان، علاج مشکلات جامعه مدرن محسوب می‌شود. تحقیقات در این زمینه، از تأثیر مثبت آن در حل بسیاری از مشکلات و بهبود وضعیت جامعه خبر می‌دهد (وصالی و توکل، ۱۳۹۱: ۱۹۷). یکی از عوامل بسیار مهم و بنیادی در توسعه پایدار هر کشور میزان تعامل اثربخش دولت و مردم از سه جنبه اعتماد دولت به مردم، مردم به مردم و مردم به دولت می‌باشد و در این میان هرچه ارتباط و اعتماد کم رنگ تر باشد از اثر بخشی برنامه‌های تدوین شده به همان میزان کاسته خواهد شد. برای رهایی از مشکلات دنیای مدرن و برای کاهش مخاطرات زندگی مدرن و تبعات ناگوار اجتماعی در بسیاری از کشورهای پیشرفته و در حال توسعه در خصوص مقوله سرمایه اجتماعی تحقیقات گسترده‌ای انجام گرفته و یکی از مباحث مهم روز به شمار می‌رود (شیخی، ۱۳۸۹: ۱۲).

در این میان یکی از مهم‌ترین عوامل در جهت رشد و توسعه هر جامعه نقش و حضور فعالانه مردم در اداره جامعه خود می‌باشد هر گامی که در راه توسعه برداشته می‌شود باید با همراهی مردم باشد زیرا شرط اصلی جهت تحقق امور افزایش نیروی انسانی است که موجب بالا رفتن کارایی در تأمین نیازها می‌باشد و موجب توسعه واقعی می‌گردد. در دهه اخیر توجه جهانیان به مسایل و مشکلات توسعه معطوف گردیده است و در حالی که یکی از موضوعات اساسی که مشارکت می‌تواند در موفقیت آنها مثر ثمر واقع شود موضوع خدمات شهری و نحوه ارائه آن است تحقق اهداف پروژه‌های خدمات شهری در سایه مشارکت شهروندان در تصمیم‌سازی، تصمیم‌گیری و ارزش‌گذاری خواسته‌های اکثر مردم پیش از عرضه طرح است و در نهایت بعد از اجرای پروژه باید فرهنگ‌سازی در جهت جلب حمایت شهروندان انجام پذیرد. مشارکت مردم در پایداری و نهادینه شدن هر برنامه توسعه از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. زیرا دولت‌ها به تنهایی قادر به برآورده ساختن تقاضای مداوم مردم نیستند. شراکت عمومی - خصوصی یکی از بهترین شکل‌های چنین همکاری‌هایی است که بر مبنای درک این نکته است که بخش عمومی و خصوصی می‌تواند از به اشتراک گذاشتن منابع مالی، دانش و تخصص‌شان به منظور بهبود و ارائه خدمات پایه به همه شهروندان بهره‌برندگان (ریسی، ۱۳۹۳: ۴) مردم، منابع و مشارکت سه رکن اساسی توسعه انسانی پایدار را تشکیل می‌دهند با این تفاوت که مشارکت در مقایسه با دو رکن دیگر نقش اساسی داشته و عوامل دیگر در

چارچوب آن به فعالیت مطلوب می‌پردازند. مشارکت عموم مردم در تمام مراحل برنامه‌ریزی اجرا و ارزیابی ضرورت مبرم دارد. به عبارت دیگر مشارکت به دلیل اینکه هم هدف توسعه و هم وسیله رسیدن به آن است عنصر کلیدی در فرایند توسعه پایدار تلقی می‌گردد و از آن به عنوان حلقه گم شده فرایند توسعه یاد می‌شود (شوریایی، ۱۳۸۶: ۳۴). نهایتاً اینکه بر اساس راهبرد توسعه مشارکتی بدون حضور و مداخله فعال، خلاق و مدنی شده مردم توسعه‌ای در کار نخواهد بود. تاریخ نشان می‌دهد همواره بیگانگی بین ملت و دولت و یا بیگانگی شهروند و دیار عامل توسعه نیافتگی جوامع مختلف به شمار می‌رود و این مشکل تنها با مشارکت برطرف می‌گردد.

بنابراین برای دستیابی به توسعه پایدار بر پایه مشارکت مردمی نکات و شرایط زیر منظر است:

- ۱- مشارکت مردمی، شرط بنیادی تدوین و عملی ساختن توسعه پایدار است.
- ۲- توسعه پایدار باید کاملاً با خواسته‌ها و نیازهای واقعی مردم سازگار باشد.
- ۳- شرایطی که طی آن مشارکت کارایی لازم را خواهد داشت متعددند.
- ۴- علاوه بر اراده سیاسی دولت باید ابزارهای قانونی و نهادهای اجتماعی که مشخص‌های لازم برای شرکت کنندگان، است وجود داشته باشد.
- ۵- سوادآموزی، اطلاع‌رسانی و ارتباطات آموزش و ارتقای فرهنگی از مبانی مشارکت و توسعه به شمار می‌روند (ارجمندنی، ۱۳۸۰: ۳۰).

گسترش شهرنشینی و شکل‌گیری نیازهای جدید، برنامه‌ریزی را از نگاهی فیزیکی-کالبدی به سمت توجه بر جنبه‌های اجتماعی زندگی شهری معطوف نموده است. تحت‌تأثیر این نیازها و آگاهی‌های جدید مفاهیم نوینی در قلمرو برنامه‌ریزی و توسعه شهری مطرح شده است. سرمایه اجتماعی یکی از موضوعاتی است که ایجاد، حفظ و غنا بخشی به آن از اهداف اصلی توسعه شهری پایدار به شمار می‌رود (نیک‌پور و همکاران، ۱۳۹۴: ۲). تحقق مشارکت در جامعه نیازمند وجود شرایطی است که مشارکت شهروندان را تسهیل نموده و موجب استمرار مطلوب آن در شهر می‌گردد که این شرایط همان پیش‌نیازهای مؤثر بر مشارکت مردم در امور شهر است که باید مورد توجه مسئولین و مدیران شهری قرار گیرد مطالعه میزان مشارکت اجتماعی در کشورها بدون توجه به ساختار سیاسی، اجتماعی و اقتصادی امکان‌پذیر نیست.

در این میان شهر زاهدان در طول چند دهه‌ی گذشته بدلیل افزایش جمعیت، رشد ناهمگون شهری، افزایش فقر، مرزی بودن، عدم اختصاص طرح‌های توسعه ملی به منطقه‌ای و ... که منجر به کاهش کیفیت زندگی شهروندان و عدالت اجتماعی شده لزوم مشارکت مردم را که سرمایه‌های واقعی شهر به شمار می‌آیند، به منظور رسیدن توسعه پایدار شهری بیش از پیش نشان می‌دهد. مناطق شهری زاهدان با توجه به شرایط خاص خود در سال‌های گذشته کمتر توسعه یافته‌اند و دلیل اصلی آن عدم توجه کافی به نقش اساسی مشارکت شهروندان به عنوان پایه‌های اساسی در توسعه شهر می‌باشد. بیشتر طرح‌های توسعه ملی و محلی در سطح شهر زاهدان به صورت از بالا به پایین بوده و این دلیل اصلی تأثیر کم این طرح‌ها بر زندگی مردم این شهر می‌باشد زیرا شهروندان خود را در این مورد به عنوان یک تماشاگر می‌بینند و تأثیرات آن را در زندگی خود حس نمی‌کنند در این راستا هدف پژوهش حاضر تحلیل رویکرد سرمایه اجتماعی و توسعه کالبدی شهر (مطالعه موردی: شهر زاهدان) می‌باشد.

در این راستا پژوهش حاضر به دنبال پاسخگویی به سؤالات ذیل می‌باشد:

۱. آیا متغیرهای سرمایه اجتماعی (اعتماد، مشارکت و شبکه‌های اجتماعی) در توسعه کالبدی شهر زاهدان موثر می‌باشند؟
۲. کدامیک از مناطق ۵ گانه شهر زاهدان در شاخص‌های سرمایه اجتماعی (اعتماد، مشارکت و شبکه‌های اجتماعی) اولویت دارد؟

در رابطه با موضوع مورد تحقیق، پژوهش‌های متعددی در سطح جهان و ایران انجام شده است. که به تعدادی از آنها اشاره می‌شود: عربی و خستو (۱۳۹۶)، در پژوهشی به بررسی نقش سرمایه اجتماعی در تحقق اهداف طرح‌های توسعه شهری (محدوده مورد مطالعه شهر قزوین) پرداخته‌اند. نتایج تحقیق نشان داد که میزان سرمایه اجتماعی و توسعه شهری در بین محلات مورد مطالعه متفاوت بوده است. در نهایت از طریق تحلیل داده‌ها و آزمون‌های آماری، این گونه استنباط شد که بین سرمایه اجتماعی و توسعه در شهر قزوین رابطه مثبت و معناداری برقرار است. بنابراین سرمایه اجتماعی بالا وسیله‌ای برای افزایش توسعه شهری می‌باشد. و برعکس سرمایه اجتماعی پایین می‌تواند موجبات عدم توسعه را برای ابعاد ساختاری شهر اعم از اقتصاد، اجتماع، نهادها و محیط زیست فراهم آورد. دلالت‌های این تحقیق مبنی بر ارتباط بین سرمایه اجتماعی با توسعه شهری، لزوم توجه به مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی و اتخاذ سیاست‌هایی برای حفظ، تقویت و ارتقای سرمایه اجتماعی در راستای تضمین توسعه در فضای جغرافیایی شهر را دو چندان می‌نماید. رضانی بروجنی و طباطبایی (۱۳۹۵)، در پژوهشی به بررسی نظریات سرمایه اجتماعی در توسعه پایدار اقتصادی پرداخته‌اند. نتایج بدست آمده حاکی از آن است که میان سرمایه اجتماعی و توسعه پایدار اقتصادی یک رابطه دو طرفه و مثبتی قرار دارد که این امر باعث افزایش پایداری شهر می‌شود. محمدی و همکاران (۱۳۹۵)، در پژوهشی به بررسی تأثیر مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی بر تمایل به سرمایه‌گذاری در پروژه‌های شهری به منظور تحقق توسعه پایدار شهری پرداخته‌اند. نتایج حاصل از تحقیق نشان می‌دهد که بین متغیرهای مستقل سرمایه اجتماعی یعنی اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی و انسجام اجتماعی و آگاهی اجتماعی با تمایل به سرمایه‌گذاری در پروژه‌های شهری به عنوان متغیر وابسته، رابطه مستقیم و معنادار وجود دارد در حالی که هیچ رابطه‌ای بین متغیر مستقل دینداری و متغیر وابسته تمایل به سرمایه‌گذاری در پروژه‌های شهری دیده نشد. مرصوصی و خدادادی، (۱۳۹۴)، در پژوهشی به بررسی نقش سرمایه اجتماعی در توسعه شهری با تأکید بر کیفیت زندگی نمونه موردی شهر زنجان پرداخته است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که عامل‌های اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، انسجام اجتماعی، سرمایه‌گذاری اجتماعی و ناهنجاری‌های اجتماعی به عقیده مردم بیشترین تأثیر بر توسعه شهری و کیفیت زندگی شهر زنجان داشته است که در این بین بیشترین تأثیر مربوط به میزان اعتماد اجتماعی با ۳۸/۶۳ درصد و کمترین عامل مربوط به ناهنجاری‌های اجتماعی با ۴/۲ درصد بوده است. شاه‌مرادی و همکاران (۱۳۹۳)، در پژوهش به بررسی مشارکت‌های مردمی در توسعه پایدار محله‌ای با استفاده از مدل TOPSIS مطالعه موردی: کلان‌شهر ارومیه پرداخته‌اند. محدوده‌ی مورد مطالعه در این پژوهش شامل سه محله (ایثار، میثم و آذربایجان) شهر ارومیه است. محلات مورد نظر با توجه به ۶ معیار کمی و کیفی مشارکت اجتماعی (میزان مشارکت در اداره‌ی امور محله، مشارکت در تصمیم‌گیری‌های محلی، مشارکت در پرداخت عوارض شهری، مشارکت در حفظ فضای سبز محله، اطلاع‌رسانی مشکلات محله به مدیران و سطح توسعه‌یافتگی محله) با

مدل TOPSIS مورد ارزیابی قرار گرفت. نتایج به دست آمده از مدل TOPSIS، سلسله مراتب و اولویت بندی محلات را در سطح شهر ارومیه به این صورت $A2 > A1 > A3$ نشان می دهد. بنابراین محله میثم در رتبه ۱، محله آذربایجان، در رتبه ۲، محله ایثار، در رتبه ۳ قرار می گیرد. نگویان (۲۰۰۷)، در پژوهشی با عنوان «نقش سرمایه اجتماعی در حفاظت منابع طبیعی: مطالعه موردی پارک بین‌المللی کت تین» ویتنام را مورد بررسی قرار داده است. این مطالعه شامل سیاست‌ها و برنامه‌های دولتی است که خانواده‌ها را به مشارکت بیشتر در حفظ و نگهداری زیست محیطی ترغیب می کند. نتایج نشان می دهد که نگهداری از زمین می تواند فعالیت‌های مشارکتی را بهبود بخشد. بلیامونه لوپز (۲۰۱۱) در پژوهشی به بررسی سرمایه اجتماعی مبتنی بر اعتماد، نهادها، و توسعه پرداخته است. نتایج نشان می دهد که هم سرمایه و هم نهادهای اجتماعی اثرات مثبت بر درآمد دارند اما روابط این متغیرها با درآمد متمایل به غیر یکنواخت شدن دارند. علاوه بر این، سرمایه اجتماعی تأثیر مثبتی بر اثربخشی سرمایه انسانی نیز دارد. کاسا (۲۰۰۹) در پژوهشی به بررسی اثرات ابعاد مختلف سرمایه اجتماعی بر فعالیت های نوآورانه در اروپا پرداخته است. یافته ها حمایت قوی از این استدلال را دارد که سرمایه اجتماعی در واقع فعالیت های نوآورانه را تحت تأثیر قرار می دهد و علاوه بر این، ابعاد مختلف سرمایه اجتماعی اثر متفاوتی بر فعالیت نوآوری دارد.

اکثر تحقیقات انجام شده که در پیشینه تحقیق به مواردی از آنها اشاره شده است، در حوزه سرمایه اجتماعی به صورت کلی موضوع اثر بخشی این نوع سرمایه را بر روی توسعه شهرها و مناطق مورد مطالعه مورد بررسی قرار داده اند. اما در پژوهش حاضر به صورت جزئی تر به بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر توسعه کالبدی شهر پرداخته می شود.

این تحقیق از نظر نوع تحقیق کاربردی نامیده می شود. هدف این تحقیق بررسی ارتباط بین متغیرهای سرمایه اجتماعی در توسعه کالبدی شهر زاهدان است. پژوهش حاضر توصیفی و تحلیلی از نوع همبستگی است که به توصیف روابط بین متغیرهای سرمایه اجتماعی و توسعه کالبدی شهر زاهدان پرداخته است. در این تحقیق محقق بر اساس روش های پیمایشی و کتابخانه‌ای و با استفاده از ابزارهای فیش برداری به منظور جمع آوری اطلاعات مربوط به مبانی نظری تحقیق و نیز پرسشنامه به منظور گردآوری داده های مورد نیاز برای آزمون فرضیه های تحقیق اقدام کرده است. محقق سه پرسشنامه شامل: پرسشنامه اعتماد اجتماعی با ۵ سؤال و پرسشنامه مشارکت با ۵ سؤال و پرسشنامه روابط اجتماعی با ۳ سؤال استفاده کرده است. برای پاسخ به سئوالات پرسشنامه از طیف امتیازی لیکرت استفاده شده است. همچنین در پژوهش حاضر پرسشنامه های مذکور را به تعدادی از خبرگان شامل استادان راهنما و مشاور، برخی دیگر از اساتید مربوط و همچنین تعدادی از محققان در مناطق شهری زاهدان، ارائه داده و نظرات اصلاحی آنان را اعمال کرده است. بنابراین، پرسشنامه های مورد استفاده در این پژوهش از روایی مورد نیاز برخوردار هستند. برای سنجش پایایی پرسشنامه های این تحقیق نیز از روش آلفای کرونباخ با کمک نرم افزار SPSS استفاده شده است. آلفای کرونباخ استخراج شده برای پرسشنامه ها به ترتیب، پرسشنامه اعتماد اجتماعی ۷۲/۹ درصد، پرسشنامه مشارکت ۸۷/۶ و پرسشنامه روابط اجتماعی نیز ۸۴/۹۰ بوده است. در این تحقیق به منظور آزمون فرضیه های پژوهش، از آمار استنباطی استفاده شده است. در روش آمار استنباطی از تکنیک های تحلیل رگرسیون، تحلیل

واریانس، تحلیل همبستگی و جهت اولویت‌بندی مناطق ۵ گانه شهری زاهدان بر اساس میزان متغیرهای سرمایه اجتماعی از مدل کوپراس استفاده شده است.

مبانی نظری

سرمایه اجتماعی

یکی از مفاهیمی که در دهه‌های گذشته مورد استقبال قرار گرفته موضوع سرمایه اجتماعی است، سرمایه اجتماعی مفهومی جدید، پیچیده و مهم است که امروزه به‌عنوان یکی از مهم‌ترین شاخصه‌های رشد و توسعه در هر جامعه‌ای مطرح است، همچنین پیامدهای توسعه‌ای سرمایه اجتماعی در حوزه‌ها و سطوح مختلف مورد بحث قرار گرفته است. سرمایه اجتماعی مجموع هنجارهای موجود در سیستم اجتماعی است که موجب ارتقای سطح همکاری اعضای آن جامعه گردیده، موجب پایین آمدن سطح هزینه‌های تبادلات و ارتباطات می‌گردد. سرمایه اجتماعی هم‌زمان در جامعه دو نقش کلیدی دارد: نخست اینکه واحدها و بازیگران منفرد اجتماعی را در تعامل با یکدیگر قرار می‌دهد؛ یعنی آنان را از حالت انفرادی خارج می‌کند و به هم پیوند می‌دهد. دوم اینکه تعامل و همکاری این افراد را آسان، سریع و کم‌هزینه می‌سازد (نجفی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۶۷). به طور کلی ما عنوان سرمایه را برای هر موجودیتی (جالب توجه یا اطلاعاتی) که هر نوع مزیتی را برای دارندگان خود فراهم کند، اعم از: سرمایه‌های طبیعی، مالی، بیولوژیک (مانند حالت سلامت فردی)، سرمایه فرهنگی و اجتماعی به کار می‌بریم (Dinga, 2014: 247). در سه دهه گذشته، اندیشمندان به سرمایه اجتماعی به منزله یکی از جذاب‌ترین منابع سرمایه توجه کرده‌اند، شامل مجموعه‌ای از منابع بالقوه و بالفعل موجود در ساختار روابط اجتماعی میان کنشگران، یا شبکه‌ای از روابط که موجب ایجاد ارزش برای کنشگران درون شبکه‌ها با دسترسی به منابع موجود در شبکه‌های روابط فردی و اجتماعی می‌شود. سرمایه اجتماعی، مفهومی پیچیده متشکل از ابعاد چندگانه است که به نتایج آثار مختلف درون شبکه اشاره دارد (Ignacio Castro et al, 2014: 3). و شامل هنجارهای اجتماعی و ارزش‌ها در روابط متقابل موجود میان فرد و جامعه می‌شود که با عضویت در شبکه‌های بین فردی (اعم از رسمی و غیررسمی) و مناسبات اجتماعی و سپس تبدیل آن به اشکال دیگر سرمایه برای بهبود و حفظ جایگاه خود در جامعه نمود پیدا می‌کند (Prayitno et al, 2014: 454)، بنابراین سرمایه اجتماعی، دارایی نهفته در روابط روزمره میان افراد جامعه: همسایگان، همکاران، دوستان و... است که پیامدهای مثبتی را به ارمغان می‌آورد؛ از جمله: رفاه خانواده، تقویت همسایگی، افزایش کیفیت زندگی و در سطوح بالاتر نیز پیامدهایی از قبیل کارآمدی اقتصادی و پویایی جامعه (Hamdan et al, 2014, 170). اولین نظریه عمده در باب سرمایه اجتماعی توسط جیمز کلنن در ۱۹۸۸ ارائه شد (شجاعی باغینی، ۱۳۸۷: ۱۳۹). سرمایه اجتماعی انسجام بخش روابط میان انسان‌ها با سازمان‌ها و شبکه‌های ارتباط جمعی و گروهی است که در نبود آن، سایر سرمایه‌ها اثربخشی خود را از دست داده و پیمودن راه‌های توسعه و تکامل فرهنگی و اقتصادی، ناهموار و دشوار خواهد بود. کلنن سرمایه اجتماعی را شامل جنبه‌ای از ساختار اجتماعی و روابط واقعی کنشگران می‌داند (Spelleberg, 2001: 10). سرمایه اجتماعی اندازه‌گیری از سطح اعتماد اجتماعی و روابط فعال در شبکه‌های اجتماعی یک جامعه است (Lane and Dorfmon, 1997: 7). پوتنام سرمایه اجتماعی را شامل اجزاء اصلی سازمان اجتماعی، مانند اعتماد، هنجارها و شبکه‌هایی که می‌توانند کارایی اجتماعی را با تسهیل کنش‌های هماهنگ، بهبود دهند تعریف می‌کند (Filizm, 2003:)

p5). همچنین به‌عنوان یک منبع جامعه از شبکه‌ها، هنجارها و اعتماد مشاهده شده است که می‌تواند جهت ارتقای ظرفیت جامعه برای توسعه ترسیم شود (Kilpatrick, 2003: 2).

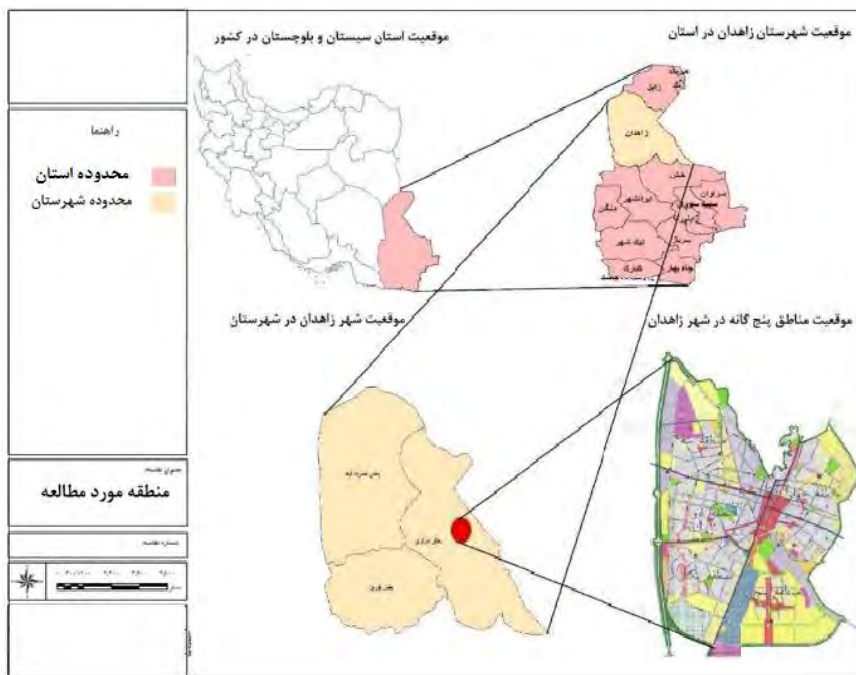
اهمیت مشارکت در توسعه

از پایان جنگ جهانی دوم به این سو توسعه، یکی از مهم‌ترین مسائل مطرح شده در محافل دانشگاهی و حوزه برنامه‌ریزی کشورها بوده است؛ به نحوی که در دهه ۱۹۹۰، بیشتر کشورها وضعیت خود را در این زمینه بازنگری کردند و نهادهای مرتبط با امر توسعه با بهره‌گیری از شاخص‌هایی چند و الگوهایی خاص به تعیین درجه توسعه‌یافتگی اقتصادی و اجتماعی کشورها مبادرت ورزیدند (تودارو، ۱۳۸۳: ۱۷۷). ریشه شکل‌گیری توسعه به سخنرانی مشهور ترومن، رئیس‌جمهور آمریکا، در سال ۱۹۴۹ برمی‌گردد. به‌لحاظ تاریخی چندین عامل همسو سبب شد توسعه به‌منزله پروژه‌ای جهانی مطرح شود؛ یکی بازسازی پس از جنگ جهانی دوم و دیگری گفتمان آزادی‌خواهی و دموکراسی آن در برابر فاشیسم بود که توجیه فکری را برای استعمار تضعیف می‌کرد (ایمانی جاجرمی، ۱۳۷۲: ۴۶)؛ اما مسئله مهم این است که مفهوم توسعه معنی ثابتی نداشته و در دهه‌های اخیر تغییراتی یافته است. ناکارآمدی نظریه‌های توسعه در دهه‌های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ (تودارو، ۱۳۸۳: ۱۱۷) از یک سو و شکست بسیاری از راهبردهای توسعه، در دهه‌های بعد موجب ظهور و توجه به نظریه‌های توسعه با رویکرد اجتماعی و با تأکید بر راهبرد مشارکت مردمی در فرایند توسعه شد. کاربرد واژه «مشارکت» در برنامه‌ریزی توسعه روستایی، موضوعی است که نقطه آغاز آن به دهه ۱۹۷۰ یا دهه ۱۹۸۰ برمی‌گردد. این راهبرد در برنامه‌ریزی روستایی با تمرکز بر بعد اجتماعی، مشارکت مردم، تمرکززدایی قدرت و بهره‌گیری از خرد جمعی شکل گرفت و با عنوان «توسعه مشارکتی» وارد ادبیات توسعه شد (پاپلی یزدی و ابراهیمی، ۱۳۸۱: ۱۱۷).

در دنیای امروز، مشارکت مردمی، یکی از راههای رسیدن به پیشرفت و توسعه است (Ericson, 2004: 10)؛ به‌گونه‌ای که ژولیوس نیرره، توسعه روستایی بر محور مشارکت را تنها راه‌حل مشکلات کشورهای جهان سوم می‌دانست (شکوری، ۱۳۷۸: ۹۰).

منطقه مورد مطالعه

شهر زاهدان مرکز استان سیستان و بلوچستان در شرق ایران و نزدیک مرز ایران و کشورهای افغانستان و پاکستان قرار دارد. این شهر مرکز شهرستان زاهدان است. این شهرستان از شمال به شهرستان زابل، از شمال‌شرق به کشور افغانستان، از شمال‌غرب به استان خراسان، از غرب به استان کرمان، از جنوب‌غرب به شهرستان ایرانشهر، از شرق به کشور پاکستان و از جنوب شرق به شهرستان خاش محدود می‌شود. وسعت شهرستان زاهدان ۳۶۵۸۱ کیلومتر مربع و موقعیت شهر زاهدان از لحاظ موقعیت جغرافیایی در طول جغرافیایی ۶۰ درجه و ۵۱ دقیقه و ۲۵ ثانیه شرقی و عرض جغرافیایی ۲۹ درجه و ۳۰ دقیقه و ۴۵ ثانیه شمالی قرار دارد. ارتفاع شهر از سطح دریا ۱۳۷۸ متر است (استاندارد سیستان و بلوچستان، ۱۳۹۷). شهر زاهدان از ۵ منطقه شهری تشکیل شده است.

شکل ۱. موقعیت منطقه مورد مطالعه در کشور، استان و شهرستان

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸، ۱۳۹۸

یافته‌های تحقیق

بررسی میزان اعتماد اجتماعی در توسعه کالبدی شهر زاهدان

جهت سنجش میزان اعتماد اجتماعی در توسعه کالبدی شهر زاهدان، شاخص‌ها تهیه و تنظیم و در قالب پرسشنامه منعکس شد و در میان افراد مورد مطالعه توزیع شد. اطلاعات به دست آمده نیز با استفاده از نرم افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته شدند.

جدول ۱. میزان اعتماد اجتماعی در توسعه کالبدی شهر زاهدان

حد متوسط (۳): میانگین فرضی					
شاخص‌ها	میانگین		T		فاصل اطمینان
					تفاوت ۰/۹۵
	بالا	پایین			
شفافیت در بیان سازمان‌های شهری	۳/۲۰	۴۳/۱۴۹	۰/۰۰۰	۳/۳۱	۳/۱۰
تمایل به همکاری در امور توسعه شهری	۳/۴۲	۴۸/۶۲۸	۰/۰۰۰	۳/۵۶	۳/۲۹
اطمینان از کار گروهی با سازمان‌های شهری به صورت گروهی	۳/۲۹	۴۵/۴۲۴	۰/۰۰۰	۳/۴۶	۳/۲۵
اعتماد به صداقت در عملکرد سازمان‌های شهری	۳/۴۵	۴۳/۵۴۳	۰/۰۰۰	۳/۵۹	۳/۲۳
اعتماد به سازمان‌ها شهری از جمله (شهرداری، فرمانداری، استانداری)	۳/۴۴	۴۲/۵۲۳	۰/۰۰۰	۳/۵۶	۳/۲۱

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

با توجه به شاخص‌های مطرح شده هر چه مقدار میانگین بیشتر از عدد ۳ باشد میزان اعتماد اجتماعی شهر زاهدان زیاد است و هر چه مقدار میانگین کمتر از حد میانه عدد ۳ باشد میزان اعتماد اجتماعی شهر زاهدان کم است. در این راستا، همان‌طور که در جدول بالا ملاحظه می‌شود، در تمامی شاخص‌ها میانگین به دست آمده بالاتر از حد میانه عدد ۳ می‌باشد. در واقع با توجه به نتایج به دست آمده میزان اعتماد اجتماعی زیاد است. در ادامه نیز با استفاده از

آزمون همبستگی اسپیرمن به بررسی ارتباط بین متغیر اعتماد اجتماعی و توسعه کالبدی شهر زاهدان پرداخته شده است.

جدول ۲. همبستگی بین اعتماد اجتماعی و توسعه کالبدی شهر زاهدان

SIG	Sperman rho correlation Sig.(2-tailed)	متغیر وابسته	متغیر مستقل
۰/۰۰۰	۰/۶۵۴	توسعه کالبدی	شفافیت در بیان سازمان‌های شهری
۰/۰۰۰	۰/۷۶۵	توسعه کالبدی	تمایل به همکاری در امور توسعه شهری
۰/۰۰۰	۰/۵۶۴	توسعه کالبدی	اطمینان از کار گروهی با سازمان‌های شهری به صورت گروهی
۰/۰۰۰	۰/۶۷۵	توسعه کالبدی	اعتماد به صداقت در عملکرد سازمان‌های شهری
۰/۰۰۰	۰/۷۴۳	توسعه کالبدی	اعتماد به سازمان‌ها شهری از جمله (شهرداری، فرمانداری، استانداری)

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

همانطور که در جدول (۲) ملاحظه می‌شود، رابطه معناداری بین دو متغیر اعتماد اجتماعی و توسعه کالبدی شهر زاهدان در سطح معناداری ۰/۰۰۰ دیده می‌شود. همانطور که قبلاً نیز مطرح شد، یکی از عوامل اساسی و مهم در توسعه پایدار هر کشور میزان تعامل بخش دولت و مردم و دولت می‌باشد و در این میان هر چه ارتباط و اعتماد کم-رنگ تر باشد از اثربخشی برنامه‌ها و پروژه‌های مرتبط با توسعه کالبدی شهری زاهدان به همان میزان کاسته خواهد شد.

بررسی میزان مشارکت اجتماعی در توسعه کالبدی شهر زاهدان

جهت سنجش میزان مشارکت اجتماعی در توسعه کالبدی شهر زاهدان، شاخص‌ها تهیه و تنظیم و در قالب پرسشنامه منعکس شد و در میان افراد مورد مطالعه توزیع شد. اطلاعات به دست آمده نیز با استفاده از نرم افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته شدند.

جدول ۳. میزان مشارکت اجتماعی در توسعه کالبدی شهر زاهدان

ابعاد		شاخص‌ها		میانگین فرضی		T		معناداری (۲ دامنه)		فاصل اطمینان	
										تفاوت ۰/۹۵	
										بالا پایین	
ذهنی	تمایل به مشارکت با سازمان‌های شهری	۳/۴۹	۴۶/۲۳۴	۰/۰۰۰	۳/۵۸	۳/۲۳					
ذهنی	تمایل به مشارکت با دوستان و هم محله‌های خود در تعیین	۳/۵۴	۴۷/۵۴۳	۰/۰۰۰	۳/۶۳	۳/۳۲					
بررسی اولویت‌های کالبدی											
عینی	مشارکت در پروژه‌های عمرانی منطقه	۳/۴۸	۴۶/۴۲۴	۰/۰۰۰	۳/۵۴	۳/۳۴					
عینی	ارتباط چهره به چهره و نزدیک با شورای شهر و مدیران شهری	۳/۵۲	۴۷/۶۵۴	۰/۰۰۰	۳/۶۴	۲/۴۳					
عینی	مشارکت در رابطه با کمک‌های مالی و فکری	۳/۵۰	۴۶/۵۵۴	۰/۰۰۰	۳/۵۴	۳/۲۵					

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

همان‌طور که در جدول (۳) ملاحظه می‌شود، در تمامی شاخص‌ها میانگین به‌دست‌آمده بالاتر از حد میانه عدد ۳ می‌باشد. در واقع با توجه به نتایج به دست آمده میزان مشارکت اجتماعی زیاد است.

جدول ۴. همبستگی بین مشارکت اجتماعی و توسعه کالبدی شهر زاهدان

SIG	Sperman s rho correlation Sig.(2-tailed) N	متغیر وابسته	متغیر مستقل
۰/۰۰۰	۰/۷۰۰	توسعه کالبدی	تمایل به مشارکت با سازمانهای شهری
۰/۰۰۰	۰/۷۸۷	توسعه کالبدی	تمایل به مشارکت با دوستان و هم محله‌های خود در تعیین بررسی اولویت‌های کالبدی محله
۰/۰۰۰	۰/۷۵۷	توسعه کالبدی	مشارکت در پروژه‌های عمرانی منطقه
۰/۰۰۰	۰/۸۶۷	توسعه کالبدی	ارتباط چهره به چهره و نزدیک با شورای شهر و مدیران شهری
۰/۰۰۰	۰/۸۷۴	توسعه کالبدی	مشارکت در رابطه با کمک‌های مالی و فکری

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

همان‌طور که در جدول (۴)، ملاحظه می‌شود، رابطه معناداری بین دو متغیر مشارکت اجتماعی و توسعه کالبدی شهر زاهدان در سطح معناداری ۰/۰۰۰ دیده می‌شود. در واقع شهر زاهدان در طول چند دهه گذشته به دلیل افزایش جمعیت، رشد ناهمگون شهری، افزایش فقر، مرزی بودن، عدم اختصاص طرح‌های توسعه ملی به منطقه‌ای و... که منجر به کاهش کیفیت زندگی شهروندان و عدالت اجتماعی شده لزوم مشارکت مردم را که سرمایه‌های واقعی شهر به شمار می‌آیند، به منظور رسیدن به توسعه پایدار شهری بیش از پیش نشان می‌دهد. مشارکت اجتماعی می‌تواند به عنوان یکی از متغیرهای تاثیرگذار در توسعه کالبدی مناطق پهنجانه شهری زاهدان باشد. لذا بدون حضور و مداخله فعال، خلاق و مدنی شده مردم توسعه کالبدی شهر زاهدان امکان پذیر نخواهد بود. تاریخ شهر زاهدان همواره نشان داده که بیگانگی بین مردم و شهر عامل توسعه نیافتگی شهر در ابعاد اقتصادی، اجتماعی و محیطی و بالاخص کالبدی می‌باشد، و این مشکل تنها با مشارکت برطرف می‌شود.

بررسی میزان روابط اجتماعی در توسعه کالبدی شهر زاهدان

جهت سنجش میزان روابط اجتماعی در توسعه کالبدی شهر زاهدان، شاخص‌ها تهیه و تنظیم و در قالب پرسشنامه منعکس شد و در میان افراد مورد مطالعه توزیع شد. اطلاعات به دست آمده نیز با استفاده از نرم افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته شدند.

جدول ۵. میزان روابط اجتماعی در توسعه کالبدی شهر زاهدان

حد متوسط (۳): میانگین فرضی					
شاخص‌ها	میانگین	T	معناداری (۲ دامنه)	فاصل اطمینان	
					تفاوت ۰/۹۵
					بالا پایین
همکاری با سازمان‌ها و شورایی‌ها برای حل مشکلات منطقه و شهر	۳/۴۳	۴۱/۱۲۳	۰/۰۰۰	۳/۵۲	۳/۲۸
کمک به رفع مشکلات محله و منطقه	۳/۳۴	۴۰/۵۴۳	۰/۰۰۰	۳/۴۵	۳/۲۷
میزان ارتباط با همسایگان	۳/۳۹	۴۱/۲۳۴	۰/۰۰۰	۳/۴۵	۳/۲۳

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

همان‌طور که در جدول (۵)، ملاحظه می‌شود، در تمامی شاخص‌ها میانگین به‌دست‌آمده بالاتر از حد میانه عدد ۳ می‌باشد. در واقع با توجه به نتایج به دست آمده میزان روابط اجتماعی زیاد است.

جدول ۶. همبستگی بین روابط اجتماعی و توسعه کالبدی شهر زاهدان

SIG	Sperman rho correlation Sig.(2-tailed) N	متغیر وابسته	متغیر مستقل
۰/۰۰۰	۰/۶۷۸	توسعه کالبدی	همکاری با سازمان‌ها و شورایی‌ها برای حل مشکلات منطقه و شهر
۰/۰۰۰	۰/۷۸۹	توسعه کالبدی	کمک به رفع مشکلات محله و منطقه
۰/۰۰۰	۰/۵۴۳	توسعه کالبدی	میزان ارتباط با همسایگان

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

همان‌طور که در جدول (۶)، ملاحظه می‌شود، رابطه معناداری بین دو متغیر روابط اجتماعی و توسعه کالبدی شهر زاهدان در سطح معناداری ۰/۰۰۰ دیده می‌شود.

الویت‌بندی مناطق ۵ گانه شهری زاهدان با توجه به شاخص‌های سرمایه اجتماعی (اعتماد، مشارکت و شبکه‌های اجتماعی) با استفاده از مدل کوپراس

جدول (۷) گویه‌های مورد سنجش جهت بررسی و الویت‌بندی مناطق ۵ گانه شهری زاهدان در شاخص‌های سرمایه اجتماعی (اعتماد، مشارکت و شبکه‌های اجتماعی) نشان می‌دهد. این تحلیل تصمیم‌گیری مرتبط با وضعیتی است که یک تصمیم‌گیرنده می‌خواهد از بین چند گزینه یکی را با بررسی مجموعه‌ای از شاخص‌ها انتخاب کند. برای این منظور مدل کوپراس می‌تواند به کار گرفته شود. این متد مبتنی بر شرایط واقعی تصمیم‌گیری و کاربرد سیستم توری خاکستری است. در واقع روش کوپراس جی یک رتبه‌بندی گام به گام و فرایند آترناتیوها بر حسب درجه اهمیت و سودمندی آنها انجام می‌شود.

جدول ۷. گویه‌های مورد سنجش جهت بررسی و اولویت‌بندی مناطق ۵ گانه شهری زاهدان

ردیف	شاخص
۱	شفافیت در بیان سازمان‌های شهری در توسعه کالبدی شهر
۲	تمایل به همکاری در امور توسعه شهری
۳	اطمینان از کار گروهی با سازمان‌های شهری به صورت گروهی
۴	اعتماد به صداقت در عملکرد سازمان‌های شهری
۵	اعتماد به سازمان‌ها شهری از جمله (شهرداری، فرمانداری، استانداری)
۶	تمایل به مشارکت با سازمان‌های شهری
۷	تمایل به مشارکت با دوستان و هم‌محله‌های خود در تعیین بررسی اولویت‌های کالبدی محله
۸	مشارکت در پروژه‌های عمرانی منطقه
۹	ارتباط چهره به چهره و نزدیک با شورای شهر و مدیران شهری
۱۰	مشارکت در رابطه با کمک‌های مالی و فکری
۱۱	همکاری با سازمان‌ها و شورایی‌ها برای حل مشکلات منطقه و شهر
۱۲	کمک به رفع مشکلات محله و منطقه
۱۳	میزان ارتباط با همسایگان

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

فرض اول، اهمیت همه شاخص‌ها برابر است و بنابراین وزنی برابر $0/625$ برای همه شاخص‌ها برآورده شده است.

جدول ۸. ماتریس شاخص‌ها در مدل کوپراس

Op t	max	max	max	max	max	max	max	max	max	max	max	max	max
q _i	0625/ 0	0625/ 0	0625/ 0	0625/ 0	0625/ 0	0625/ 0	0625/ 0	0625/ 0	0625/ 0	0625/ 0	0625/ 0	0625/ 0	0625/ 0
	X ₁ X ₂	X ₁ X ₂	X ₁ X ₂	X ₁ X ₂	X ₁ X ₂	X ₁ X ₂	X ₁ X ₂	X ₁ X ₂	X ₁ X ₂	X ₁ X ₂	X ₁ X ₂	X ₁ X ₂	X ₁ X ₂
S1	90,95	90,95	80,90	80,90	90,95	90,95	90,95	90,95	90,95	90,95	80,90	80,90	80,90
S2	90,95	80,90	80,90	90,95	90,95	90,95	90,95	20,30	80,90	80,90	80,90	40,60	20,30
S3	90,95	60,70	40,60	60,70	40,60	40,60	40,60	80,90	80,90	90,95	60,70	40,60	60,70
S4	90,95	90,95	80,90	80,90	90,95	90,95	90,95	90,95	20,30	80,90	80,90	40,60	20,30
S5	40,60	40,60	20,30	90,95	90,95	60,70	80,90	60,70	20,30	80,90	80,90	40,60	20,30

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

جدول ۹. رتبه‌بندی مناطق شهری زاهدان بر اساس میزان سرمایه اجتماعی

منطقه	P _j	R _j	Q _j	N _j	رتبه
S1	0/2735	0/0480	0/3040	79/93	3
S2	0/2345	0/0345	0/2987	65/76	4
S3	0/2495	0/0215	0/3176	83/51	2
S4	0/2198	0/0321	0/2897	54/43	5
S5	0/3540	0/0555	0/3803	100	1

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

همانطور که در جدول (۹)، ملاحظه می‌شود، به ترتیب منطقه ۵ با مقدار P_j به دست آمده 0/3540. مقدار R_j به دست آمده 0/0555 و مقدار Q_j به دست آمده 0/3803 و مقدار N_j به دست آمده 54/43 و منطقه ۴ با مقدار P_j به دست آمده 0/2198، مقدار R_j به دست آمده 0/0321 و مقدار Q_j به دست آمده 0/2897 و مقدار N_j به دست آمده 54/43، رتبه‌های اول و رتبه آخر را به خود اختصاص داده‌اند.

آزمون فرضیه‌های پژوهش

برای آزمودن فرضیه پژوهش یعنی آزمودن ارتباط میان متغیرهای سرمایه اجتماعی (اعتماد، مشارکت و شبکه‌های اجتماعی) و توسعه کالبدی شهر زاهدان از مدل معادلات ساختاری و تحلیل رگرسیون استفاده شده است. مدل ساختاری نشان دهنده رابطه مثبت و معنادار میان متغیرهای سرمایه اجتماعی با توسعه کالبدی شهر زاهدان است. بار عاملی متغیرهای سرمایه اجتماعی 0/46 است یعنی چنانچه متغیرهای سرمایه اجتماعی ۱ واحد افزایش پیدا کند توسعه کالبدی شهر زاهدان 0/46 افزایش خواهد یافت. به طور خلاصه، با توجه به اینکه اعداد معناداری فرضیه بالای 1/96 بوده است فرضیه پژوهش مورد تایید قرار گرفته است. همچنین ضرایب استاندارد (بار عاملی یا ضرب همبستگی) روابط حاکی از وجود رابطه مثبت میان متغیرهای سرمایه اجتماعی و توسعه کالبدی شهر زاهدان است. بنابراین می‌توان عنوان کرد متغیرهای سرمایه اجتماعی (اعتماد، مشارکت و شبکه‌های اجتماعی) بر توسعه کالبدی شهر زاهدان تاثیرگذار است.

جدول ۱۰. ضرایب استاندارد و مقدار T در مدل اندازه‌گیری متغیرهای سرمایه اجتماعی با توسعه کالبدی شهر زاهدان

رابطه علی	متغیر	ضریب استاندارد	مقدار T	نتیجه‌گیری
-----------	-------	----------------	---------	------------

نتیجه‌گیری و دستاورد علمی پژوهشی

در تحقیق حاضر محقق به دنبال بررسی و تبیین رابطه بین متغیرهای سرمایه اجتماعی و توسعه کالبدی شهر زاهدان پرداخته است. نتایج تحقیق به صورت زیر ارائه می‌شود: نتایج میزان تأثیر متغیرهای اعتماد اجتماعی و مشارکت و شبکه‌های اجتماعی با استفاده از آزمون T تک نمونه‌ای نشان داد، در تمامی شاخص‌های بیان با میانگین به دست آمده بالاتر از حد متوسط عدد ۳ بیانگر تأثیر زیاد متغیرهای (اعتماد، مشارکت، شبکه‌های اجتماعی) بر توسعه کالبدی شهر زاهدان می‌باشد. در ادامه نیز با استفاده از آزمون همبستگی اسپیرمن به تجزیه و تحلیل ارتباط بین متغیرهای اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، شبکه‌های اجتماعی و توسعه کالبدی شهر زاهدان پرداخته شده است. نتایج نیز به ترتیب متغیرها نشان داد، رابطه معناداری بین دو متغیر اعتماد اجتماعی و توسعه کالبدی شهر زاهدان در سطح معناداری ۰/۰۰۰ دیده می‌شود. یکی از عوامل اساسی و مهم در توسعه پایدار هر کشور میزان تعامل بخش دولت و مردم و دولت می‌باشد و در این میان هر ه ارتباط و اعتماد کم‌رنگ تر باشد از اثربخشی برنامه‌ها و پروژه‌های مرتبط با توسعه کالبدی شهری زاهدان به همان میزان کاسته خواهد شد. همچنین رابطه معناداری بین دو متغیر مشارکت اجتماعی و توسعه کالبدی شهر زاهدان در سطح معناداری ۰/۰۰۰ دیده می‌شود. در واقع شهر زاهدان در طول چند دهه گذشته به دلیل افزایش جمعیت، رشد ناهمگون شهری، افزایش فقر، مرزی بودن، عدم اختصاص طرح‌های توسعه ملی به منطقه‌ای و... که منجر به کاهش کیفیت زندگی شهروندان و عدالت اجتماعی شده لزوم مشارکت مردم را که سرمایه‌های واقعی شهر به شمار می‌آیند، به منظور رسیدن به توسعه پایدار شهری بیش از پیش نشان می‌دهد. مشارکت اجتماعی می‌تواند به عنوان یکی از متغیرهای تأثیرگذار در توسعه کالبدی مناطق پنجگانه شهری زاهدان باشد. لذا بدون حضور و مداخله فعال، خلاق و مدنی شده مردم توسعه کالبدی شهر زاهدان امکان پذیر نخواهد بود. تاریخ شهر زاهدان همواره نشان داده که بیگانگی بین مردم و شهر عامل توسعه نیافتگی شهر در ابعاد اقتصادی، اجتماعی و محیطی و بالاخص کالبدی می‌باشد، و این مشکل تنها با مشارکت برطرف می‌شود. در انتها نیز نتایج آزمون همبستگی اسپیرمن جهت ارتباط بین شبکه‌های اجتماعی و توسعه کالبدی شهر زاهدان نشان از رابطه معناداری بین دو متغیر در سطح معناداری ۰/۰۰۰ می‌باشد. در ادامه نیز جهت الویت‌بندی مناطق پنجگانه شهری زاهدان بر اساس متغیرهای (اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی و شبکه‌های اجتماعی) از مدل کوپراس استفاده شد، نتایج نشان داد، به ترتیب منطقه ۵ با مقدار p_j به دست آمده ۳۵۴۰/۰. مقدار R_j به دست آمده ۰/۰۵۵۵ و مقدار Q_j به دست آمده ۰/۳۸۰۳ و مقدار N_j به دست آمده ۵۴/۴۳ و منطقه ۴ با مقدار p_j به دست آمده ۰/۲۱۹۸، مقدار R_j به دست آمده ۰/۰۳۲۱ و مقدار Q_j به دست آمده ۰/۲۸۹۷ و مقدار N_j به دست آمده ۵۴/۴۳، رتبه اول و رتبه آخر را به خود اختصاص داده‌اند. در نهایت جهت آزمودن فرضیه پژوهش یعنی آزمودن ارتباط میان متغیرهای سرمایه اجتماعی (اعتماد، مشارکت و شبکه‌های اجتماعی) و توسعه کالبدی شهر زاهدان از مدل معادلات ساختاری و تحلیل رگرسیون استفاده شده است. مدل ساختاری نشان دهنده رابطه مثبت و معنادار میان متغیرهای سرمایه اجتماعی با توسعه کالبدی شهر زاهدان است. بار عاملی متغیرهای سرمایه اجتماعی ۰/۴۶ است یعنی چنانچه متغیرهای سرمایه

اجتماعی ۱ واحد افزایش پیدا کند توسعه کالبدی شهر زاهدان ۰/۴۶ افزایش خواهد یافت. به طور خلاصه، با توجه به اینکه اعداد معناداری فرضیه بالای ۱/۹۶ بوده است فرضیه پژوهش مورد تایید قرار گرفته است. همچنین ضرایب استاندارد (بار عاملی یا ضرب همبستگی) روابط حاکی از وجود رابطه مثبت میان متغیرهای سرمایه اجتماعی و توسعه کالبدی شهر زاهدان است. بنابراین می‌توان عنوان کرد متغیرهای سرمایه اجتماعی (اعتماد، مشارکت و شبکه‌های اجتماعی) بر توسعه کالبدی شهر زاهدان تاثیرگذار است.

با توجه به نتایج تحقیق می‌توان گفت که فرضیه این تحقیق که مبتنی بر وجود رابطه معناداری بین متغیرهای سرمایه اجتماعی و توسعه کالبدی شهر زاهدان تایید می‌شود. از این رو می‌توان به نقش کلیدی متغیرهای سرمایه اجتماعی (اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی و شبکه‌های اجتماعی) در تسریع در روند توسعه کالبدی شهر زاهدان پی برد. بدین منظور تلاش برای افزایش میزان متغیرهای سرمایه اجتماعی ساکنان شهر زاهدان به عنوان یک راهکار موثر در دستور کار نهادها و ادارات مرتبط با توسعه کالبدی شهر زاهدان قرار بگیرد. همچنین با توجه به این که متغیر مشارکت اجتماعی تاثیر مهمی در توسعه کالبدی شهر زاهدان دارد، از این رو باید بر رفع موانع موجود پیش روی مشارکت مردم در امور شهری اقدام کرد.

پیشنهادات مقاله عبارت‌اند از:

۱. در حقیقت سرمایه اجتماعی از طریق ایجاد هماهنگی و ارتباط میان انواع دیگر سرمایه‌ها از قبیل سرمایه‌های مالی، طبیعی و انسانی در قالب شبکه‌ای از روابط مبتنی بر اعتماد متقابل و مشارکت میان افراد و شبکه‌های اجتماعی، زمینه را جهت دستیابی به سود مشترک (توسعه کالبدی) در شهر زاهدان فراهم می‌آورد. چرا که اکثریت ساکنین شهر زاهدان دارای شغل‌های خدماتی و کشاورزی و افراد کم درآمد را تشکیل می‌دهند و آنها نیز، نیازمند برنامه‌هایی برای افزایش مشارکت، اعتماد متقابل به یکدیگر و مسئولین و همچنین شبکه‌های اجتماعی هستند. در این راستا پیشنهاد می‌شود، جهت میسر شدن پیشرفت در هر یک از زمینه‌های فوق مستلزم حضور، اعتماد و مشارکت ساکنین شهر زاهدان در روند توسعه کالبدی می‌باشد، این امر امکان‌پذیر نخواهد بود مگر آنکه روحیه‌ی مشارکت و اعتماد اجتماعی و شبکه‌های اجتماعی را به شکلی مدرن و در قالب تشکلهای دولتی و غیردولتی در شهر زاهدان بالا برد.
۲. اطلاع رسانی دقیق در ارتباط با مسائل شهری برای بالا بردن سطح آگاهی و اطلاعات مردم شهر زاهدان و ایجاد انگیزه در آنان جهت ایجاد حس همکاری و مشارکت بیشتر صورت گیرد.
۳. با توجه به اینکه منطقه چهار از لحاظ سرمایه اجتماعی و توسعه کالبدی در سطح پایین‌ترین نسبت به سایر مناطق شهری زاهدان قرار گرفت، با ارتقای سطح توانایی در توسعه کالبدی در این منطقه می‌توان به پایدار نمودن این منطقه با استفاده از پویا نمودن سرمایه اجتماعی در توسعه کالبدی کمک کرد.
۴. ایجاد ساختاری برای ارتباط مستقیم شهروندان با سازمان‌های دولتی، مشارکت و نظرخواهی از شهروندان در خصوص برنامه‌ریزی و اجرای طرح‌های عمرانی و کالبدی شهری.
۵. شکل‌گیری برنامه‌های مشارکتی بین سازمانهای شهری و شهروندان، زمینه ساز افزایش اعتماد و همبستگی درون گروهی خواهد شد. بنابراین استفاده هر چه بیشتر از ظرفیت‌ها و سرمایه‌های پنهان اجتماعی، ضمانتی است برای توسعه کالبدی شهر زاهدان.

منابع -

- ارجمندینا، اصغر (۱۳۸۰)، سازمانهای غیردولتی، راهبرد مشارکت سازمان یافته مدیریت شهری، فصلنامه پژوهشی-تحلیلی مدیریت و برنامه ریزی شهری، سال دوم، شماره ۵.
- ایمانی جاجرمی، حسین (۱۳۷۲)، شورای اسلامی روستا، الگویی از مدیریت در جوامع ده‌نشین، مجله جهاد، سال ۱۲، شماره ۱۵۸، تهران، ۱۰۰-۸۹.
- پاپلی یزدی، محمدحسن و ابراهیمی، محمدامیر (۱۳۸۱)، نظریه‌های توسعه روستایی، انتشارات سمت، چاپ اول، تهران، ۱۱۷.
- تودارو، مایکل (۱۳۸۳)، توسعه اقتصادی در جهان سوم، ترجمه غلامعلی فرجادی، نشر مؤسسه عالی پژوهش در برنامه‌ریزی و توسعه، چاپ دوازدهم، تهران، ۱۷۷-۱۱۷.
- رمضانی بروجنی، امید، طباطبایی، کیمیاسادات (۱۳۹۵)، بررسی نظریات سرمایه اجتماعی در توسعه پایدار اقتصادی، سومین کنگره بین المللی علوم زمین و توسعه شهری و اولین کنفرانس هنر، معماری و مدیریت شهری، تهران، دبیرخانه دائمی کنفرانس، مرکز توسعه علوم و فناوری ساینس اسکولار.
- رئسی، جواد (۱۳۹۳)، نقش مشارکت شهروندان در توسعه شهری مطالعه موردی شهر نیکشهر، دانشگاه آزاد اسلامی واحد زاهدان، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، استاد راهنما: دکتر غلامرضامیری.
- شاه‌مرادی، لقمان، بز، خدارحم، حیدری تاشه‌کبود، اکبر (۱۳۹۳)، بررسی و ارزیابی مشارکت‌های مردمی در توسعه پایدار محله‌ای با استفاده از مدل TOPSIS مطالعه موردی: کلان‌شهر ارومیه، فصلنامه جغرافیا و توسعه، مقاله ۷، دوره ۱۲، شماره ۳۶، صص ۴۹-۶۰.
- شجاعی باغبینی، محمد مهدی، (۱۳۸۷)، مبانی مفهومی سرمایه اجتماعی، چاپ اول، تهران، انتشارات پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- شکوری، علی (۱۳۷۸)، پژوهشی در توسعه و مشارکت در روستاهای برگزیده استان آذربایجان شرقی، پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۳۷، تهران، ۱۰۵-۹۰.
- شوریابی، حسین (۱۳۸۶)، ارزیابی الگوهای مشارکت شهروندان در طرح‌های توسعه شهری و ارائه الگوی بهینه، رساله کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تربیت مدرس
- شیخی، آرام (۱۳۸۹)، سرمایه اجتماعی و توسعه پایدار شهری (مطالعه موردی فاز ۵ شهر اندیشه)، نخستین همایش توسعه شهری پایدار، تهران، قطب علمی توسعه شهری پایدار
- عربی، رحیم، خستو، مریم (۱۳۹۶)، بررسی نقش سرمایه اجتماعی در تحقق اهداف طرح‌های توسعه شهری (محدوده مورد مطالعه شهر قزوین)، چهارمین کنفرانس ملی معماری و شهرسازی پایدار و تاب‌آوری از آرمان تا واقعیت، قزوین، دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه آزاد اسلامی واحد قزوین.
- فیاضی، سیده مریم (۱۳۹۵)، تأثیر سرمایه اجتماعی بر توسعه پایدار شهری، چهارمین کنگره بین المللی عمران، معماری و توسعه شهری، تهران، دبیرخانه دائمی کنفرانس، دانشگاه شهید بهشتی
- قادری، احمد، تقوی، نعمت‌الله (۱۳۹۲)، بررسی رابطه سرمایه اجتماعی با کیفیت زندگی شهروندان شهرسقز، مجله مطالعات جامعه‌شناسی، مقاله ۷، دوره ۶، شماره ۱۹، صص ۱۱۱-۱۲۶.
- محمدی، اسفندیار، محمدی، مراد، فرخی، علی (۱۳۹۵)، بررسی تأثیر مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی بر تمایل به سرمایه‌گذاری در پروژه‌های شهری به منظور تحقق توسعه پایدار شهری، اولین همایش بین المللی انسجام مدیریت و اقتصاد در توسعه شهری، تبریز، دانشگاه اسوه، دانشگاه آتاترک ترکیه.
- مرصوصی، نفیسه، خدادادی، رضا (۱۳۹۴)، نقش سرمایه اجتماعی در توسعه شهری با تأکید بر کیفیت زندگی نمونه موردی شهر زنجان، مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، مقاله ۹، دوره ۶، شماره ۲۴، صص ۱۷۵-۱۹۲.
- نیک‌پور، عامر، رمضان زاده لسبوتی، مهدی، واحدی، وحید (۱۳۹۴)، ارزیابی سرمایه اجتماعی و تأثیر آن در ارتقاء کیفیت محیط‌های شهری (مطالعه موردی: شهر بابلسر)، فصلنامه برنامه ریزی منطقه‌ای، مقاله ۱۱، دوره ۵، شماره ۱۹، صص ۱۱۵-۱۲۶.

Baliamoune-Lutza, Mina, (2011), Trust-based social capital, institutions, and development, The Journal of Socio-Economics, 40, pp 335-346.

Dinga, E. (2014). Social capital and social justice. Procedia Economics and Finance, 8, 246-253.

Ericson, Jenny A, (2004). A participatory approach to conservation in the calla Klum Biosphere Reserve, Campeche, Mexico, Landscape urban planning, 10.

Filizm, G. (2003). From migrant social capital to community development: A relational account of migration, remittances and inequality, Ph.D, Princeton University, 36-Gootaert, c. 1998, social capital: the missing link?, social capital- initiative working paper no5, the World Bank, Washington.

Hamdan, H., Yusof, F., & Marzukhi, M. A. (2014). Social capital and quality of life in urban neighborhoods high density housing. Procedia-Social and Behavioral Sciences, 153, 169-179.-

Ignacio Castro, Francisco J. Acedo, Araceli Picón-Berjoyo(2014), Social capital configuration and the contingent value of the cross-national diversity: A multi-group analysis, Revista Europea de Dirección y Economía de la Empresa 24

Kaasa, Anneli, (2009), Effects of different dimensions of social capital on innovative activity: Evidence from Europe at the regional level, Journal: Technovation, Volume 29, Issue 3, March 2009, Pages 218-233.

Kilpatrick, S. (2003). The role of VET in building social capital for rural community Development in Australia. Symposium on education for rural transformation International Research and Training Centre for Rural Education. Australia. 21 January.

Lane, B, Dorfmon, D. (1997). Strengthening Community Networks: The Basis for Sustainable Community Renewal. Program Report. ED 444 777.

Nguyen, Thuy Nguyen. (2007). Role of Social Capital in Natural Resource Conservation: A Case Study of Cat Tien National Park in Vietnam, 158 pages.

Prayitno, G., Matsushima, K., Jeong, H., & Kobayashi, K. (2014). Social capital and migration in rural area development. Procedia Environmental Sciences, 20, 543-552.

Spelleberg, A. (2001), Framework for the measurement of social capital in New Zealand, New Zealand statistics.